

9320

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK
UPPSALA

—
Landsmålsarkivet
—

Hälsingland

Skogs n

9320

Nordin - Grip, J., 1935.

ALMA:s förel. 1482 Skatordning
och bordsseder

Uppgift om meddelare

1 + 18 bl. 4^o
1 " "

Exc. OSD

Några anteckningar om

Matordning och bordsseder.

Hälsingland, Skogs socken,

Augusti 1935.

J. Nordin-Grip.

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935

HLS. SKOG

Frgl. M 82

Gammal matordning i Skog.

(Hamnäs by .)

Hälsingland

Skogs sn.

Vi flytta från Värmland på 67. Då var jag 7 år. Men jag ha vöre i Hamnäs både som piga och som gift. Ja' minns bra hur det var i Hamnäs ; och mat-tiderne där . Det var flere gårdar : OlOls , JonLars , OlPers , PerHans.

Jag vart sönhustru i PerHans och mi svärmor ba syster till Micket Olsson i Nygårdn (nygård). (en av Skogs Sockens mest betrodda bönder på sin tid)

Jag minns bra hur mi svärmor hade det. med mattiderna och likadant som i Hamnäs Hamnäs tror jag den Vihhadelolika. sommar , vinter och höst.

Från 1 maj till Mickelsmäss :	Frukest	--kl. 6 - 7.
	Morronmål	" 10.
	Middag	" 3.
	Gröt	" 8.

Från Mickelsmäss till jul :	Frukest	" 7
	Middag	" 12.
	Kväller	" 6.

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935

HLS. SKOG

Fagl. M 82

Efterjulsvintern till 1 maj : Frukost kl. ½ 7 - 7.
 Middag " 12.
 Aftonvard " 4- 5 -6.
 Gröt " 8 - 9.

Det var olåka mat vid målene , eftersom det var tid på året.

Frukost på sommarn : Rå eller stekt strömming , eller sill och bröd samt ost .

När vi baka , så stekt vi strömming , och linda in tunnbrödkaker , som va vek
 vekna i fyre delar, ^{1/}e fjäling , sa vi . Det åt vi till frukost eller middag .
 Så gjorde svärmor mycket.

Mörrmål , alltid på sommarn : Paltbröd , pölsa eller kött (förrätt.)
 Välling eller kallskål (supanmat.)

Mörrmålet var här det stadigaste målet med köttmät 1. motsvarande och 2 rätter
 ter. Andra slag av supanmat till mörrmålet voro;
 Bensupan , Korvsupa etc.

(se recept.)

1 fjäling

Strömming och pärn (förrätt)
 pölsas
 pölsas och mjölk

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
 HLS. SKOG
 Frgl. M 82

Middag om sommarn : Strömming och pärn . (förrätt .)

Bärmos och mjölk . (supan 4

(se recept .)

Gröt om sommarn : Kornmjölsgröt eller Vattgröt (rågmjöl .)

Till grötväte (grötväte) användes rännmjolk (skummad mjölk) (ränmjölk) eller kallskål (dricka och vatten .) , kärnmjolk , tjockmjolk , tätmjolk .

(kallskål)

Mellan Mickelsmäss och jul :

Frukest , : Oppst Oppstekt . mat .

Middag , Stekt eller kokt kött (förrätt)

Supan (av de olika slag , som ovan

ovan nämnts .

Under denna tid var middagen alltså huvudmålet . (Uppt : s anm.)

Kvällen : Strömming och pärn (förrätt)

Bärmos och mjölk .

Mathållningen under denna tid , det stora julstökets månader , slakt , bak , brygning etc. synes alltså ha varit knapp . Om minnesfel ej måste antas , torde man ha att räkna med mellanmål under dagsarbetets gång . Egendomlig förefaller uppgiften , att gröt helt saknats . (Uppt : s anm.)

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
HLS. SKOG
Fgl. M 82

Efterjulsvintern.

Om frukestens och middagens mat ha inga särskilda uppgifter erhållits, men tydligen har middagen (kl. 12) varit huvudmål. (kött , stekt eller kokt samt supanmat .

Aftonvard.

Pölsa , bröd eller skrapkorv , bröd. (I senare tid kaffe ovanpå.)

Aftonvardens äts " när det blev länge mörke kvällar, då karlane sått inne och snicka (snickrade) snicka pligg och annat , och pigene skulle spinna.

Jfr Inga Norén om vörtbrödet!)

Gröten.

Gröten var kornmjölsgröt eller rågmjölsgröt , sällan dock det senare.

Den av pigene eller döttrane, som hade " diskvecka " skulle också koka gröten.

De andra fortsatte under tiden att spinna.

Medd.: Karin Celin , f. 1860. (Varit piga och matmor i Hamnäs.)

1. snickas - - ;

2. diskvecka där hade att sköta om diskarna för veckan. Sådan arbetsfördelning naturligtvis blott i större gårdar.

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
HLS. SKOG
Frgl. M 82

Matordning.

Vintern (yngre o. något oklart.)

före arbetet slät kopp kaffe. kl. 6--7.

Undern slättern åt man mörrmål när man gick ut , 4-5 tin. (!) Det var smörgås och nånting te dricka. (Här har mörrmål alltså uppfattats som det man åt före frukosten och före arbetets början) Uppt:ns anm.

frukest^{2.} kl. 7--8.

Sill, strömming , pärn.

Bärmos³ o. rännmj⁴ölk etteråt. Hade man inte lingon "feck an supa, bara mjölks och bitakbröd lammä.⁵

middag kl.12.

förrätt: fläsk o. pärn eller kött o. pärn.

supanmat: ölsupan , köttsupan, kallskål, bensupan , gråartvälling eller kålsupan.

1. mörrmål 2. frükost 3. bärmos 4. rännmjök 5. lammä

UIMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
HLS. SKOG
Frgl. M 82

^{1.}
aftonvard kl. 5--6.

När det var mörkt ute och karlane kom in och vi skull' sätt oss och spinna feck vi aftonvard: skrapk^{2.}orv och pärn, oppstekt pärn o. drecka. ^{3.}

(Uppgiften överensstämmer med äldre matordnings , Uppt: ns anm.)

Gröt. kl. 8--9.

Kornmjölsgröt. Den skulle g⁴okas av den som satt närmast spisen , " dom andra satt och spann jämt ve spisen kring elden . Grötkokerska skull underhåll' elden, så den int skull slacknaa." ^{5.}

Medd.: Karin Strömberg , 77 år , Handskmyra.

1. aft¹va²l
2. skrapk²orv
3. pärn
4. gr⁴ötk⁴ok⁴er⁴ka
5. sl⁵ä⁵kn⁵ = slackna

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
HLS. SKOG
Frgl. M 82

Gammal matordning i Skog.

Hälsingland
Skogs sn.

Olika matordning olika årstider.

Om sommarn åt vi 4 mål.

Frukost kl. 7

(frukost)

Mörrmål " 10 - 11.

(mörrmål)

Middag " 3

(midå)

Gröt " 7.

(gröt)

Om vintern hade vi inge mörrmål utan :

Frukost

Middag

Aftonvardd.

(aftvåd - våd)

Gröt.

(Tiderna här ej hågkomna exaktl.)

Vad man åt :

Till frukosten om sommaren åt man stekt strömming och potatis ,
dvs. pärn (pärn) , eller också blodkorv med bärmos eller fläsk . Efteråt

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
HLS. SKOG
Frgl. M 82

oppkoka mjölk.

Till mörrmålet hade man pärn och strömming (om sommarn).

Till middag hade man ärtvälling mitt i vecka. 1/

Till aftonvarden på vintern, när vi hade gjort kvällar med utsysslorna lorna feck vi blodkorv, skrapkorv eller fläsk.

Till söndagsmornarne på vintern feck vi blodkorv och fläsk eller också flottmölja (flottmölja). Flottmölja, det var gott det. (se Recept.)

Till supanmat på frukosten feck vi ölost. (- Mjök och drecka hopkoka'.)

Alltså : Söndasfrukost (om vintern) : Förrätt : Flottmölja (helst)

Supa : Ölost .

Till kl. -3- middag åt man mest : pärn och strömming (förrätt)

Bensupa
Dricksvälling
Ärtvälling

Supa

Medd.:

Per Blomquist, kött, 88 år.

Skrog i aug. 1935. J. Nordin-Grip.

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935

HLS. SKOG
Frgl. M 82

Matordning.

Dom hade fäm ^{1.} mål om dan i andtin. ^{2.}

frukest ^{3.} kl. 7.

morgonmål ^{4.} kl. 11.

middag ^{5.} kl. 2.

aftonvard ^{6.} kl. 4--5.

gröt ^{7.} kl. 8.

Till morgonmålet hade man alltid oppstekt ^{8.} mat , till aftonvarden åt man alltid torrskaft. ^{9.}

Medd.: Inga Norèn , efter mormor (f. 1801)

- 1. fäm
- 2. andtin.
- 3. frukest.
- 4. mör mål.
- 5. mido
- 6. aftvår
- 7. gröt.
- 8. oppstekt
- 9. torrskaft.

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
HLS. SKOG
Frjl. M 82

Första målet (inna dom geck ut.)

1. Mormor tjänte på ett ställe och där var det vanligt, att inna dom geck ut om mörnane feck dom strömming och bröd. I den gården steg gumma opp först och gjord' opp eld och stekte en långtänge^{2.} strömming på glöd. Sen tog hon korntunnbröd eller ärttunnbröd^{3.} i store kaker och la' fram. Var och en feck gå fram och ta en bit av kaka, som va bruten i fyra delar. Dom feck⁵ feck ta en fjäling ($\frac{1}{4}$)⁶ och i den linda dom in en strömming, som dom tog från tängen och åt det så. Det var i stället för kaffe.

Dom som vella ha brännvin, feck en snaps till strömmingen och tunnbrö, Vet int^{6.} int nå inkomst namn på det där.

Meddå, Inga Norén, efter mormor (1801.)

1. fjänns - fjänts
2. långtänge = eldtång
3. korntunnbrö
4. ärttunnbrö
5. fjäling
6. inkomst = särskilt

Sovel.

Sovel var allt som man åt till bröd och pärn. Man sklida på fäbod sugel som var avkastning från korna och annat sugel. Fäbodsugel var ost, messör, annat sugel kött, fläsk, korv, fårkött. Fårkött var det gott om, man slaktade även mindre gårdar 8-- 10 får varje höst.

Att sugla var att äta sparsamt så att sovlet räckte bra. Om maten var sugelsam, då gick det bra att sugla med den. Hade man t. ex. saltat den hårt, då var den sugelsam.

Den mat som äts först vid ett större mål, kallas föräträtt, den som ätes efteråt kallas supanmat.

Att äta sovel utanbröd eller pärn kallades att mola. "Mola körv var gött det."

1. *sugoh - sugha*
 2. *fsöt* . 3. *fläsk* . 4. *körv* . 5. *färtsöt* . 6. *sugha*
 7. *sugohsam* . 8. *föraträt - föraträt*
 9. *supanmat* . 10. *möha* . 11. *möha-körv*
- var gött-dä.

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
HLS. SKOG
Frgl. M 82

Bordsbönen fick vi läsa , systrarna och jag , fick läsa hårt, Det var små-

böner :

I Jesu namn till bords vi gå ,

Välsigne Gud den ~~mspisivifå!~~

Välsigne och på samma vis,

Ditt helga namn till själens spis!

Gud med din ~~nödtorftig~~spis ,

Du oss styrker här i livet,

Låt oss njuta vad du givit,

Måttligt och ditt namn till pris!

Man hade långa böner också, det var Fader vår och en som började : Du giver
den mat i rättan tid -- Minns inte mer nu.. Efter maten var det långa böner.

Medd.: Karin Strömberg, 77 år.

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935

HLS. SKOG
Frgl. M 82

Supanmaten 1.

åts ur ett fat. Det var ett stenfat² eller ett tennfat³. (Vackra stenfat ha anträffats bl. an. i gården Gästkärn (?))

Man åt med träskedar⁴ alla ur samma fat. Gröt åts ur ett fat⁵, oftast i ett tennfat, medan man hade grötväten⁶ i ett annat. Det gällde då att inte spilla . Senare har man ätit ur skålar⁶ , matkupper⁷ .

Smakbit av särskild mat

var vanligt vid beredning av sovel som ost och smör. Av smör tog man vid kårningen en liten rulle⁸ , lillgås⁸ , och gav att smaka, av osten tog man opp litet med handen och kramade ihop, det kallades ostmusa⁹. Man tog det med näven¹⁰ och åt. Likadant fick man flötgås av kärngrädden, den breddes på bröd. åt barn, " Kunde stå elång rad med barn med bröbitar, när vi kärna."

- 1. supanmat
- 2. stenfat
- 3. tenfat
- 4. träge
- 5. grötväta
- 6. skäl
- 7. matküp
- 8. lilgås
- 9. ostmüs-a
- 10. flötgås

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935

HLS. SKOG

Frgl. M 82

Landsm. Upps. 9320
I. Nordin-Grip 1935. SKOG
HÄLS.

När man åt supammat av något slag, fick man se till , att alla vid bordet kunde hålla skedgången och att man alltså fick lika mycket, doppade skadarna lika ofta. Om man åt linnbär och mjölk -- bärmos och mjölk , feck an sup² bara mjölka me skea och bita bröd lammä."

Karin S₊römberg, 77 år Handskmyra ,

1. håla gēgäyon. 2 feck-an suppa bara mjölka me gēa o bita bröd lammä (bita - bita och äta.)

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
HLS. SKOG
Frgl. M 82

Landsm. Upps. 9320
I. Nordin-Grip 1935. SKOG
HÄLS.

Man åt med skedar av trä och med knivar. Gafflar hade man mest blott i de bestick, som man hade med sig vid bröllopp. (kniv och gaffel, av sådana har man i socknen en stor mängd bevarade.)

Skedarna gjorde man hemma i gårdarna med ett skedjárn för urgröpnigen och med en tälgkniv. Bordsknivarna gjorde man också hemma, smeden gjorde bladet och skaftet tillverkade man själv " gick ut på getrishopen och täljde till ett par skaft". Man skulle alltid se till att sbladets förlängning gick igenom skaftet, den s. k. jungen, knivjungens. (Detta var nödvändigt på slidkniven, som först därigenom blev en s. k. trollkniv, en kniv, som kunde användas som skydd för trollen, möjligen hade man samma avsigt med bordskniven)

När man hade använt kniven, strök man x den och lade opp den på brystuhälla, dvs. bakpå hälla, den sneda kappan på spisen.

ULMA 9320. 1. Nordin-Grip. 1935

HLS. SKOG
Frgl. M 82

Landsm. Upps. 9320
I. Nordin-Grip 1935. SKOG
HÄLS.

1. Gē-a - Gēor 2 Gēiör 3 pek-ut po getrishopen
 o täd täd ot-par skaft 4. iögon, obst. f. =
 iöga 5 kniv-iöga - kniv-iögon. 6 trollkniv
 7 brystuhälla 8 hälla.

Dansar i Skogs socken.

Man hade särskilda fester med dans för varje högtid eller för ett avslutat arbete.

Om juldansar i Skog, se anteckn. för 1926!

Vårdansen hölls efter Valborgsmässa-- Vallsmässa-- den hölls på samma sätt som juldansarna.

Slättgröten var en fest, som avslutades med dans. Hålles under namn Störet änge ännu i Lingbo ehuru under andra former.

Skördedans hölls efter skörden.

Pärndans hölls efter avslutandet av potatisupptagningen.

Jul-och vårdansarna hölls enligt dansvarvens ordning, de andra" arbetsdanserna" hölls av den som hade fått arbetet utfört, dvs. trakteringen bestods av dennei de flesta fall .

Medd.: Werner Westin,

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935

HLS. SKOG

Frgl. M 82

Julbordet dukat från Tomasmäss.

1.
 Det sista mjölkmalet man mjölkade i fäbone, skulle man koka ost utav. Det var sötmjölksost förstås, för den hant² inte stå, så dom kunde ränna av.³ Den osten skulle bopigene ha mä sä, när dom befförde hem.⁴ "en feck dom inte röra på hösten, uta⁵ den skull läggas fram på julbordet. Det var bof-förs- försosten⁶ på julbordet. Den skulle ligga på en träställning och ovanpå den sätte dom smöttallriken och så skull det stå hela julen.

7.
 På julbordet skull man också ha rometa⁷, dvs. steken av ett storsönöt, hela låtet avgugget och stekt i en plåtpanna i ugnen, stekt riktigt och opplagt på ett träfat.

8.
 Så hadd dom torkat fårlår, som var stekt i bakongen i panna och lufftorkat och opphängt i häbbare. Men först hadd det hängt i

1. mjölkmalet 2. hant-hant-hönt 3. ränna-av
 4. befföra hem 5. uta-utan 6. bofögäst
 7. rometa 8. öy-on 9. baköy

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935
 HLS. SKOG
 Frgl. M 82

taket i bagarstuga på spett och torka.

All den där maten skull stå på julbordet från Tomasmäss morgon, (21/ 12) då karlarna voro uppe och höggo julveden på vedbackan"ve bloss". Då skull dom första gången äta av julmaten.

Medd.: Inga Norén, f. 1862.

1. va bh8s = skenet av bloss, som stukets ned i snön kring vedbacken.

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935

HLS. SKOG

Frgl. M 82

Per Blomquist , 88 år Löten, se äldre sagesmansuppgifter.

Karin Celin, f. 1860. Tillhör den stora familj, som år 1860 inflyttade från Värmland till Skog i Hälsingland och vars medlemmar har varit av stor betydelse för socknen. Hon var t. ex. syster till gamle häradsdomaren, gamle Sundin på Lundbacka, fader till kommunalordföranden Sundin på Skogsbaden, syster till "moster Marie" ^{ä.} se anteckningar. Karin Celin är änka sedan länge, var som ung tjäarinna i Hamnäs by, varifrån hon lämnat uppgifter om matordning. Senare blev hon gift i byn och somhustru till den i Skog ännu mycket omtalade bonden Michel Olssons syster. Hon var då matmoder på den vackra stora ödegården i Hamnäs by. (ännu öde 1935, stått öde väl i 20 år, möjligen mera.)

Karin Celin minns några matrecept från Sunne.

Inga Norén, Löten (se äldre anteckningar) f. 1862. (*Kunnig och intresserad*)

Karin Strömberg, 77 år, Handskmyra, se äldre anteckn:

Werner Westin, f. 1887. se äldre anteckn:

ULMA 9320. I. Nordin-Grip. 1935

HLS. SKOG

Frgl. M 82